

Սակայն հակառակ այսքան հաւատումներու և բուռն բողոքներու, գայթակղութեան հեղինակը դարձեալ կը մնայ տեսուչ ժառանգաւորաց վարժարանին, որու համար զարմանքէ աւելի բան մը կը զգանք բնականաբար, և անհաւատալի պիտի թուէր մեզի՝ եթէ շօշափելի փաստ մը չունենայինք իր իսկ պաշտօնական ստորագրութեամբ:

Ասով հանդերձ, մենք անգէտ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանական ներքին անցուդարձերուն, մեզի բնաւ իրաւունք չենք տար երեւոյթէն դատելու այս անսպասելի տնօրինումը. սիրելի է մեզ յուսալ մանաւանդ որ ստոյգ ազդանշանն ըլլայ յանցապարտին բարեփոխութեան:

Ամէն պարագայի, Սրբազանը իր գիտաւոր ու հայրական կոչովը — ուղղակի թէ անուղղակի — ապտակ մըն է որ իջեցուց մոլորեալի եւ րեսին: Իցի՛ւ թէ իրօք զգածուէր ու զգաստանար. մենք առաջինը պիտի ըլլայինք շնորհաւորելու զայն՝ իբր աստուածային գթութեան բացառիկ հրաշքներէն մէկը: Սակայն հաւատքնիս, դժբախտաբար, թերի է այս մասին, ձեռքերնիս ունենալով իր կամակորուծեան գործնական ապացոյց մըն ալ: Ամիսներ առաջ ստացանք իրմէ պատասխան մը մեր առաջին յօդուածին՝ վիմատիպ կրկին օրինակներով, մէկը մեզի և միւսը «Բաղմալէպ»ի խմբագրութեան ուղղութեամբ: Ըստ իր գրածին՝ «Սիւն»ի մէջ տեղ գտած չըլլալով՝ աճապարէր էր այդ միջոցով մեզի հասցնել իր բռնաջան ու կարկատուն փաստարկութիւնները, որոնց մասին գաղափար մը տալու համար հոս կը ներկայացնենք համառօտութիւնը բառ առ բառ: Նախ իրեն դէմ գրուածներուն մէջ մերինը աւելի լուրջ և գովելի յայտարարելով հանդերձ, ետեւէ ետեւ կը թխէր իրար չբըւնող ինքնարդարացումի և պարսաւանքի խօսքեր: «Մեր ըրածը պարզ բամբասանք է եղեր՝ ըստ երեւոյթին լաւ յօրինուած, նոյն իսկ ինքզինքնին մտացի կարծող միամիտները մոլորցնելու չափ. — Թէ մենք կարգաւոր և կարգացածնիս

համադրելու համբերութիւնը չունինք. — Թէ աճապարաբութեամբ ցատկեր ենք իր քանի մը խօսքերուն վրայէն. — Թէ առանց ըմբռնելու իր պարբերութեանց իմաստները՝ կտրատեր ենք զանոնք. — Թէ յոգնեցուցիչ բան է եղեր վիճել մեզի հետ որ չենք կրնար համաբարդութեան մը մեծագոյն նախադրեալներէն եզրահանել թեան անցնիլ՝ առանց փոքրագոյն նախադրեալներու սանդխտամտներուն վրայ կոխելու. — Թէ հասկացողութեան համար պէտք է որ սահմանունն բառերու սահմաններու եզրերը և եզրերու սահմաններուն եզրերը, ու դեռ վերջը չգալիք իմաստակութիւններ. — Թէ ոչ չինչին բացարձակը մեր դաւանանքն է եղեր, մինչ բերուած օրինակներուս մէջ այդ բառը չի գտնուիր. — Թէ սակեղծումը և ծնունդը հոմանիշ են՝ ըստ որում՝ Աստուծոյն կը ծնի ամէն ինչ, եւն: Ու կը վերջացնէր սա նշանակալից սպանալիքով. Ի՞նչ վայնասուն է այս որ կը փրժի վէնետիկէն, ինչ է ասոր շարժառիթը... մենք մեր խելքին յարմարեցուցեր ենք եղեր մեր հաւատալիքները: Բայց մենք ալ պէտք է ըսենք... ըսենք. աւելի լաւ է չըսենք. դեռ աւելի կ'ըլլայ կը յուսամ: Միայն Հ. Թ. աղէկ կ'ընէ եթէ տաս չափէ և մէկ ձեւէ...»:

Մենք լիովին տուած ըլլալով արդէն այդ ծիծաղելի յոխորտանքներուն արժանի պատասխանները, չունինք այլեւս ուրիշ ըսելիք՝ եթէ ոչ յանձնարարել որ լաւ ուսումնասիրէ և իւրացնէ իր հոգեւոր Պետին կոչի հրաւերը: Առանց այս պայմանին՝ պիտի նկատենք զինք թաւալելու ինկած մոլորութեանց խորխորատը, նման մօրուտի մէջ կիսովին մխրճուած ողորմելի մարդու մը՝ որ սրբան շարժի ազատելու համար՝ դատապարտուած է ակաւելի խորասուզուելու, մինչեւ որ դուրսէն հասնի ձեռք մը զինք փրկելու համար: Մեր պարագային, այդ բարերար ձեռքը աստուածային յատուկ շնորհքն է՝ զոր սրտանց կը մաղթենք:

ՎԵՐՋ

Հ. ԹԱՌՈՒԱԿԻՅ ԹՈՒՄԱՃԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐ

ՎԵՀ. ԲԱԲԳԵՆ Ա.

ԱԹՈՌԱԿԻՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՍՍՈՅ

25

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԾԵՐ

ՎԵՀ. Բարգէն կաթողիկոս Կիւլէսէրեանի յեղակարծ սգալի մահով պակսեցաւ Հայ եկեղեցական դասէն կարկառուն դէմք մը, կորովի գործիչ մը և հմուտ բանասէր մը:

Ծնած Այնթապի մէջ 1868, Մարտ 17ին, մկրտութեան աւագանէն կոչուած Յարութիւն, ան գաւառի մոռցուած կեանքէն դուրս կու գար եկեղեցական ասպարէզին նուիրուելու տենչով նախ Երուսաղէմ (1888), ուր շատ համառօտ կ'ըլլար իր դադարը: Կրթարանը սակայն ուր նա մեծցաւ՝ Արմաշ էր. հոն, համեմատօրէն երկար ընթացքով մը — 1889-1895 — կազմուեցաւ իր մէջ բուն եկեղեցական և մասնաւոր բանասէրը մեծանուն Գուրեանի շունչին տակ: Հմուտ ու բանաստեղծ շունչին տակ՝ Հմուտ ու բանաստեղծ Պատրիարքին է որ կը պարտի անշուշտ Բարգէն Ա. կաթողիկոս — և իրեն հետ բոլոր ուսեալ դէմքերը Գուրեանի աշակերտներուն — իր հայագիտական, բանասիրական և ընդհանուր զարգացման այն ճոխ պաշարը, որով ապրեցաւ ու գործեց հեղինակօրէն, և, խոստովանելու ենք, թաքուն և ապարդիւն չպահեց, ինչպէս կը վկայէ Հայ պատմական — բանասիրական մամուլը 1895 թուականէն մինչեւ անոր անդարձ մեկնումը մեզմէ:

Բարգէն կաթողիկոս արդէն իր աշակերտական շրջանէն էր որ — Սարկաւազ Արմաշական — մուտք կը գործէր Հայ գրական կեանքէն ներս Պոլսոյ մամուլին մէջ:

1898ին կը ներկայացնէր Հայ բանասիրութեան «Եղիշէի պատմութեան» քննադատական՝ իրրեւ վարդապետական աւարտաճառ, որ հանդերձ իր յանդուգն կամ քննադատելի կողմերով՝ կը յայտաբերէր իր մէջ հմտութիւն, կորովի զրիչ և ազգային պատմական — մատենագրական կեանքին ուսումնասիրող: Ասոր համար էր որ իբր քաջալերական՝ կը ստանար իզմիրեան մրցանակը:

1895ին քահանայացած՝ ուսուցչական պաշտօնին հետ իր աշխատակցութիւնը կը բերէր Պոլսոյ «Մասիս» կրօնաթերթին և Թիֆլիսի «Լուսայ»ին. ապա կը բացուէր իր առջեւ եկեղեցականի հովուական կեանքը վերելքով մը որ պիտի յանգէր կաթողիկոսական բարձրութեան:

Առաջնորդական պաշտօններու շարք մ'էր որ կը սկսէր յետ համառօտ անցքի մը ի Կ. Պոլիս: Ճանիկի երկամեայ առաջնորդութենէն վերջ (1897-8) կ'անցնէր Տարօն (1899-1901): Անդրանիկի հետ բարեկամութեան մը կասկածով՝ Համիտ զանիկա հոն բանտարկել տուած էր: Ազատած շնորհիւ Օրմանեանի ջանքերուն՝ կու գար Պոլիս՝ ուր կը մնար մինչեւ 1907, ուսկից յետոյ կը կարգուէր առաջնորդ Գաղատիոյ, նոյն շրջանին ընդունելով եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը Իզմիր-Լեան կաթողիկոսէ Էջմիածնի մէջ (1909):

Առողջական դարմանումի համար Եւրոպա անցքին կը պայթէր մեծ պատեւազմը. և ինք կը շարունակէր իր ուղին

մինչեւ Ամերիկա, ուր հասնելէն վերջ ալ կ'անցնէր ծանր տագնապ մը:

Տասնամեայ շրջանէ մը յետոյ, 1914-1924, զոր ան ապրեցաւ Ամերիկայի մէջ՝ եկեղեցական, ընկերային ու ազգային գրական նկատելի դերով, դարձաւ Երուսաղէմ և հոն անձամբ հսկելով և դասախօսելով զարկ տուաւ ժառանգաւորաց վարժարանին: Հայ եկեղեցական պատրաստելու այս ձեռնարկը նա երազած էր Նիւ Եօքքի մէջ՝ բայց չէր կրցած իրագործել հոն. վերջին յաջողութիւնը կը պարտի Պ. Կիւլպէնկեանի ջրամական կարեւոր նուիրատուութեան:

Իր կեանքի վերջին շրջանի գործունէութիւնը կապուած է անշուշտ Սոյ կաթողիկոսութեան Անթիլիաս փոխադրութեան և հոն հաստատուած դպրեվանքին հետ, ուր իր խնամքով և խմբագրութեամբ սկըսաւ հրատարակել «Հասկ»ը:

— Գրական գործը. — Ինչպէս ակնարկեցինք իր հակիրճ կենսագրականին մէջ՝ նա շնչած և ոգեւորուած Գուրեանի ձեռքին տակ՝ իր վարչական — կազմակերպչական գործունէութեան բով կը թողու զրական — բանասիրական ոչ աննշան հունձը մը:

Իր անունը կապուած կը մնայ գործի մը՝ «Եղիշէ»ի քննական ուսումնասիրութեանը, յանդուգն ու խիզախ, որ իր կարգին կը մնայ քննադատելի:

Կը համարիմ թէ Բարգէն սարկաւագ (երբ սկսեւ է այդ երկը) կայծն առած Ըլլայ Գուրեանէ, որ արդէն 1885ին հրատարակած իր փոքրիկ «Պատմութիւն Հայ մատենագրութեան» մէջ թէեւ ստուգապահ տուած կը կոչէ Եղիշէն, բայց միեւնոյն միջոց հոն տեսնել կը թուի «Վիպական կազմութեան մը դրոշմը». և ըստ այսմ վերջին գործին մէջ ալ (տպ. 1933) թէեւ չի յանգրդ Բարգէն կաթ. ծայրայեղ հետեւութեանց, սակայն բաւականաչափ խախտած կը թուի իր համոզումն ալ:

Խորհնացիէն վերջ Եղիշէի կրած հաւածանքն սկսած թեթեւակի Գարագաշեանի, Գր. Խալաթեանի, Տէր Պողոսեանի,

Գար. Արքեպս. Յովսէփեանի կողմէ, բուռն և մերտալի կերպարանք կ'առնէ Բարգէն վ. ձեռքով, որ զայն Զ. դար կ'իջեցնէ. որուն հետեւանքով, բնական է, Բարգէն վրդ. ստախօս կը համարի Եղիշէն, յեռիշտոյ՝ անոր մէջ բերած նամակ, վաւերագիր ու ճառ. կը մերժէ Վարդանանց պատերազմին կրօնական դերն ու բնոյթը, եւն եւն:

Յայտնի է թէ ծայրայեղութիւններ և հակասութիւններ կան իր փաստերու մեծամասնութեան մէջ. և անշուշտ հոս տեղը չէ պարզելու և քննադատելու ամբողջ գործը: Կը բաւէ սակայն յիշել մէկը իր պնդումներուն, տեսնելու համար թէ հաստատուն հիմէ գուրկ է ան. օր. թէ Եղիշէ Ղ. Փարպեցիէն կը կախուի: — Ինչո՞ւ այն ատեն յաւելումը՝ Բ. յեղանակին: Ինչո՞ւ կ'անտեսէ Եղիշէ՝ Փարպեցւոյն բով գտնուած չքնադ դրուագ մը որ իր դրուատած Վարդանի փառապատիկն գեղեցիկ մէկ ակունքը պիտի կազմէր, ինչպէս է Յազկերտի առջեւ անոր ըրած պատմական յայտարարութիւնը՝ գուշակութիւն իր դիւցազնական — մարտիրոսական մեծ արարքին. եւն եւն:

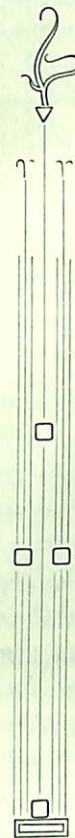
Թողունք Վարդանանց պատերազմին կրօնական բնոյթը՝ զոր մերժելու համար Բարգէն վրդ. հարկ էր որ ձեռքին մէջ ունենար ուրիշ Եղիշէ մը՝ հիմնովին տարբեր մեր ճանչցածէն: Կրօնական կէտ մը որ ամբողջ Ազգի մը հինաւուրց շարունակեալ համոզումն է և առանցքը իր քրիստոնէական դաւանութեան, որուն փաստն և զօրութիւնը կը տեսնէ Վարդանանց և Ղեւոնդեանց գերագոյն օրինակին մէջ:

Իր եկեղեցական — բանասիրական շատ մը ուսումնասիրութիւնները պէտք է տեսնել իր խմբագրած «Լոյս»ին, «Տաւրոս»ին, «Սիոն»ին և դեռ կարգ մը թերթերու մէջ որոնց աշխատակցեցաւ, ինչպէս են՝ «Արարատ», «Արեւիկեան Մամուլ», «Արեւիկ», «Բանասէր», «Բիւզանդիոն», «Բիւրակն», «Հայաստանի Կոչնակ», «Հանդէս Ամսօրեայ», «Մասիս»:

Իբրեւ ուսումնասիրութիւն՝ պէտք է յիշել

չել «Կոլոտ Յովհ. Պատրիարքը», իր «Քարոզներ»ը, «Քաջն Վարդանի կենսագրութիւն»ը, «Ծովը — Տլուք և Հովմակայ», «Կիլիկիա», «Տօնացոյց», «Միւնաճաթ», «Յիշատակարան Պատմաճեան Գր. Պատրիարքի», «Խալամբ Հայ մատենագրութեան մէջ», «Քրիստոնէական», «Հայ Կիւրոս», հրատարակութիւնը Օր-

բարոզէ Ս. Խորհուրդներու մասին թէ՛ «Եկեղեցւոյ վաղեմի շրջաններուն միայն երկու խորհուրդ կար, Մկրտոնքիւն և Հաղորդութիւն: Մեր եկեղեցւոյ հայրապետներէն Յովհան Մանդակունին ալ (478-490) երկու խորհուրդ կը ճանչնայ». մեղադրանք՝ անարդար: Այլուր կը բարոզէ թէ հաւատաւորացնելու և կարգաթողներու մէջ Մկրտութեան

մանեանի «Ազգապատում»ի Գ. հատորին. և հուսկ ինչ որ կոթողը պիտի կազմէ իր անուան՝ «Կիլիկիոյ կաթողիկոսաց պատմութիւն»ը՝ արդէն մամուլի տակ:

Բարգէն Ա. կաթ. ապրեցաւ ու ներշնչուեցաւ անկլիքան — բողոքական շփումներու մէջ. իր կարգին հնչեցնելով փողը Հայ էջմիածնական եկեղեցւոյ բարեկարգութեան՝ համարեցաւ զայն իրագործել Անկլիքան մերտնկերով: Հմայիչ գտաւ ջնջել կոստա կրօնաքիւնը, և փոխանակ Լուսաւորչի դաւանութեան՝ կարծես բողոքականութիւն կը

և կարգի խորհուրդներու անջինջ կնիքը կը ջնջուի, ինչ որ մոլորական է:

Ահա դրոշմը Վեհ. հանգուցեալին կրօնական համոզումներուն, որոնց միայն նմոյշներ ակնարկեցինք, ի սէր ճշմարտութեան: Երբեք մեր Հարց ուղղափառ դաւանութեան:

Յաւակցելով Հայ եկեղեցական իշխանութեանց, կը մաղթենք որ Աստուած յաւուցանէ նոր բաշ հովիւներ՝ որոնք սիրեն իրենց Հայրերու ուղղափառ հաւատքը և նուիրուին Հայ ժողովրդեան հոգեւոր և նիւթական բարօրութեան:

Հ. ԳԱԲՐԻԷԼ Ծ. Վ. ՄԷՆԷՎԻՇԵԱՆ

Ահա Հայ Գրին ուրիշ բեղուն և կորովի գրիչ մը որ իր մահկանացուն կնքեց անցնող տարւոյ Նոյեմբեր 18ին:

Ծնած ի Կ. Պոլիս 1864ին, Բիւզանդ — այս է հանգուցելոյն մկրտութեան անու — նը — 1878ին կը մտնէր Վիեննայի Միւլթարեան Հարց վանքը: 1887ին ան քա —

Հ. Գաբր. Ծ. Վ. Մէնէվիշեան

հանայ կը ձեռնադրուի՝ յետ ուսումնական յաջող շրջան մը բոլորելու, որու ընթացքին հաւասարապէս կը տիրանայ ընդհանուր զարգացման հետ՝ դասական ու նոր լեզուներու, և յատկապէս Հայկաբանութեան:

Իր գրական կեանքի սկզբնաւորութեան կը զուգադիպի «Հանդէս Ամսօրեայ»ի հրատարակութիւնը, 1887ին, և Հ. Գաբրիէլ մեծ խանդով կը բերէ իր աշխատակցութիւնը իր Միաբանութեան նորածին հա — յադիտական պաշտօնաթերթին՝ միաբանա — կից երկու կարկառուն դէմքերու հետ՝ Հ.

Գր. Գալէմբեարեանի և Հ. Յակոբոս Տաշեանի: Եւ հոն է որ ողբացեալը կու տայ բանասիրական — լեզուական ուսումնասիրութիւններ կուռ ու կորովի գրչով մը՝ ինչպէս էր իր անձնական նկարագիրը:

Ուսումնական ասպարէզէն զատ ան երկար տարիներ նուիրուած է իր սիրած ուրիշ ասպարէզի մ'ալ՝ հայ սերունդին դաստիարակութեան իր Ուխտի վարած զպրօցներուն մէջ, նախ 1889ին ի Զմիւռնիա իրրեւ փոխան տեսչի՝ երեք տարի, ուսկից վերջ Կ. Պոլիս և ապա վանք կը դառնայ:

1898էն մինչեւ 1909 կը պաշտօնավարէ Բանկալթի վարժարանին մէջ նախ իրրեւ տեսուչ և յետոյ 1905էն մինչեւ 1909 իրրեւ ուսուցիչ:

Գլխաւորապէս այս շրջանին է որ Կ. Պոլսոյ մամուլն ու քարոզարեմը բախտը կ'ունենան գնահատելու և վայելելու Հ. Մէնէվիշեանի հոգեւոր փայլուն ձիրքերը՝ խանդով ու հայրենասիրութեամբ զեղուն և հրապարակագրի ոգեւորութիւնը՝ երբեմն թերեւս քիչ մը խիստ կամ չափէն աւելի շոնդալից վիճաբանութիւններով, ուր եւս, սակայն, միշտ ի յայտ կու գայ իր հմտութիւնը լեզուական ու բանասիրական: Այս տեսակէտով անձանօթ չեն անշուշտ բաց ի բանասիրականներէ՝ որոնց սիրահար էր և փնտռող, յատկապէս Ոսկեղաբեան և ոչ — ոսկեղաբեան վէճերը թէ՛ Պոլսոյ մէջ և թէ Հանդէսի՝ ընդդէմ Ուխտի ողբ. միաբան Հ. Ա. Ղազիկեանի:

1909ին դարձեալ վիեննա կը գտնենք զինքը Միաբանութեան ընդհանուր Առեւտրայրի պաշտօնով՝ զոր կը վարէ մինչեւ 1913. այդ թուականէն ասդին է որ նա իրրեւ առաքելական կեանքի ասպարէզ մը կ'ունենայ Նոյսացի (Եւկուսուրի) հոգարարութիւնը, և ուր շարունակելով հանդերձ իր անխոնջ բանասէրի ուսումնասիրութիւններն ու պրպտումները միեւ —

նոյն միջոց հանգիստ և դարման կը շնորհէ իր հիւանդագին մարմնոյն, և հոտ ալ կը կնքէ իր բազմավաստակ եռեփուն կեանքը:

Ինչ որ ցաւալին էր և իրեն մեծ վիշտ՝ վերջին տարիներու՝ իր աչքերու տկարութիւնը՝ հետեւանք շաքարախտին որմէ կը տառապէր. կը յիշեմ տարի մ'առաջ էր որ մեզի կը գրէր իր տխուր հրաժարականը «Բազմավէպ»էն՝ թէ այլեւս անկարող է կարգալ:

Գրական գործը զոր կը թողու կարծես նուազ է՝ որքան կը սպասուէր նման բազմահմուտ գրչէ մը: Սակայն դարձեալ պատկառելի է թիւր իր աշխատութիւններուն՝ զորս կարելի է տեսնել՝ բաժնուած՝ իր հետեւած ասպարէզներուն. դաստիարակական — դպրոցական, լեզուական — բանասիրական:

Առաջին բաժնին վերաբերեալ թողած է թարգմանութիւն մը «Խաչ և Ծեփիչ» (1890). յետոյ «Կենդանաբանութիւն» (1897), «Բուսաբանութիւն» (1896) և Հանրաբանութիւն (1897), երեքն ալ խնամքով պատրաստուած, և իրենց արժանաւոր ընդունելութիւնը գտած ազգային վարժարաններուն մէջ:

Երկրորդէն ունինք՝ «Արդի լեզուագիտութիւնը» (1903), «Հայերէն լեզուի ուղղագրութեան խնդիրը» (1910), «Արդի հայերէնի անցեալը, ներկան ու ապագան» (1914), «Գրիգոր Մագիստրոսի ԳԱՄԱԳՏԱԿԱՆԻ ամբողջական լուծումը» (1912), «Ոսկեղաբեանի հայերէնի խնդիրը» (1903):

Ասոնցմէ զատ ուսումնասիրած է «Ազգաբանութիւն ազնուական զարմին Տիգրանեց» (1890) պատմական գործը և «Կենսագրական ակնարկ յիսնամեայ յայտնաւորի մը տարի» Արսէն Արքեպս. Այտրեանի կենաց և գործունէութեան» (1895), «Գիրք կամ յօդուած գրեւոր արուեստը եւն.» (1898, 1926): Հուսկ թարգմանութիւններ բանասիրական կարեւոր երկերու, ինչպէս Ա. Կարիէրի «Արքարոս գրոյցը Մովսէս Խորենացոյ Պատմութեան մէջ» (Ֆրնս.) (1897), Լ. Մսերեանցի «Հայերէն Բարբառաբանութիւն» (ուսերէնէ) 1899:

Հ. Մէնէվիշեանի այս գործերուն իբր պսակ և գլուխ պիտի ըլլար «Ոսկեղար հայերէնի բառարանը» որ դժբախտաբար կը մնայ կիսաւարտ և ատով կը զրկուինք լաւագոյն և կարեւոր գործիքէ մը հայ լեզուական — մատենագրական ուսումնե — րու զտման, դասաւորման և տեղաւորման տեսակէտով:

Մինչ խոնարհած բանասէր, լեզուագէտ, դաստիարակ և պերճախօս բազմավաստակ Հօր շիրմին առջեւ երանութիւն կը մաղթենք իր հոգեւոյն, միեւնոյն միջոց եղբայրօրէն կը ցաւակցինք իր սիրելի Միաբանութեան, տենչալով որ Աստուած փոխանակ նման գործօն ու ժիր Հօր՝ նորանոր որդիներ յարուցանէ ի պայծառութիւն նոյն Ուխտին և յօգուտ Հայ Ազգին:

ԳԱԲՐԻԷԼ ԷՖ. ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

Հայ Մամուլը խորին ցաւով գուժեց քաղաքական — պետական այս հայ մեծ մարդուն մահը՝ որ տեղի ունեցաւ Բարիզի դարմանատան մը մէջ Նոյեմբեր 26ին (1936):

Ծնած էր ի Կ. Պոլիս (Սկիւտար) 1852ին, և յետ «Ճեմարան»ին մէջ ստանալու իր նախնական կրթութիւնը՝ անցաւ Բարիզ

հետեւելով իրաւագիտական ու քաղաքական գիտութեանց մասնաճիւղերուն:

Երբ Կ. Պոլիս վերադարձաւ՝ գտաւ լայն ասպարէզ իր մասնագիտութեան և լաւագոյն ձիրքերուն, նախ իրրեւ իրաւագէտ — խորհրդական Արտաքին գործերու խորհրդական Յարութիւն Փաշա Տատեանի պաշտօնատան մէջ, և ատկից, շնորհիւ իր

ցայց տուած դիւանագիտական բարձր կարողութեան՝ հետզհետէ բարձրացաւ քաղաքական ասպարէզին մէջ, նախ իբրեւ Ս. քարտուղար թուրքեան սահմանագլուխը զծող ֆանճնաժողովին Ռուս — թրքա-

Գաբրիէլ Խ. Նորատուռեան

կան պատերազմէն վերջ, յետոյ անդամ թուրք և ռուս սահմանագլուխը զծող ֆանճնաժողովին, ապա 1891ին Ս. Գաբրիէլը Գաբրատաղի թուրք ղեկավարութեան, ուսկից յետոյ կը բռնէր ուղղակի վերելքը պետական պաշտօններու Բ. Դրան քով. նախ իրաւագէտ — խորհրդական և ապա Հանրօգուտ շինութեանց Նախարար Գեաւմիլ փաշայի գահլիճին մէջ:

Գաբրիէլ Նորատուռեանի արթուն, խղճամիտ ու ձեռնհաս գործունէութիւնը

հուսկ բարձրացուց զինքը թուրք պետութեան Արտաքին Գործոց Նախարարութեան բարձր պաշտօնին՝ երբ կը վերջանար թուրք և իտալական պատերազմը թրիփուլի մէջ: Կը յաջորդէր Պալքանեան պատերազմը դարձեալ թուրքիոյ կորուստով և Նորատուռեան մին էր անոնցմէ որ զինադարի բանակցութիւնները կատարեցին:

Քեամիլ փաշայի տապալումին հետ Նորատուռեան ալ քաշուեցաւ միալով անկէ վերջ պարզ ծերակուտական:

Թէ որքան խղճամիտ ու շինարար զեր ունեցած է իր վարած պետական պաշտօններուն մէջ՝ կը վկայեն իր բարեկամներն ու հակառակորդները միանգամայն, և այն բոլոր պատիւներն ու պատուանշանները որոնց արժանացաւ թէ՛ Օսմանեան կայսրութենէն և թէ՛ օտար պետութիւններէ:

Պետականէն զատ ան ունեցած է ազգային բեղուն գործունէութիւն՝ երկար տարիներ. այսպէս 1877-1896 փոփոխակի Ատենայեա Տնտեսական խորհուրդի, Քաղ. Ժողովի և Ազգ. Երեսփ. Ժողովի: Ատենայեա նաեւ շուրջ 23 տարի իգմիբեանց մրցանակին, Սանասարեան խնամակալութեան և այլ ժողովներու:

Իբր դիւանագէտ կը թողու «Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman» 4 հատոր հսկայ գործը ֆրանսերէն լեզուով, այնքան գնահատուած ֆրանսական կաճառէն.

գործ մը որ կ'ամփոփէ Օսմանեան պետութեան կնքած դաշնագիրներուն հաւաքածոն՝ հին ժամանակներէն սկսեալ. և այս իբր կ'ոթող իր անուան:

Տատեաններու, Փորթուգալներու, Սազըզներու և նմաններու կարգին Գաբրիէլ Նորատուռեան ալ կ'աւելնայ Հայ ցեղի պարծանքներուն՝ միջազգային համբաւով:

Նման մեծ կորուստներու համազգային սուգը՝ ողբացեալին նման նոր դէմքերով միայն կրնայ փարատիլ: Այդ է որ կը մաղթենք ի սրտէ:

Հ. ԵՂԻՍ. ՓԵՏԻԿԵԱՆ

PROF. MEILLET

Սեպտեմբեր 21ի ժամը 2ին կը վախճանէր հանրածանօթ լեզուաբանը՝ պրոֆ. Meillet, եօթանասուն տարեկանին:

Ծնաւ 1866ին Moulins քաղաքը որու պետական դպրոցին մէջ ուսմունքն սկսաւ: Համալսարանին անդամակից (agrégé) ընդունուած՝ 1899ին իր ուսուցչին Ferdinand de Saussure-ի փոխանորդ կ'ընտրուէր «Բարձրագոյն Ուսմանց Վարժարանին» մէջ հնդեւրոպական բաղդատական քերականութեան աթոռին վրայ և շուտով իրեն յաջորդեց պաշտօնապէս, երեք տարի վերջը աւելցընելով հին պարսկերէնին ուսուցչութիւնը:

Երկրորդ ուսուցչին ալ, Michel Bréal-ին յաջորդեց 1906ին «Collège de France»-ի մէջ. մինչդեռ երրորդ ուսուցչին Louis Havet-ին տեղը կ'առնէր միայն 1925ին իբրեւ տնօրէն «Բարձրագոյն Ուսմանց Վարժարանին» չորրորդ ճիւղին (պատմական և լեզուաբանական գիտութեանց ճիւղին): Հայագիտութեան կողմէն Auguste Carrière-ին մահէն վերջ կ'անուանուէր ուսուցիչ հայերէն գրաբար և արդի բարբառներուն «Սրեւեկեան Լեզուաց Վարժարան»ին մէջ:

«Արձանագրութեանց և զեղեցիկ դպրութեանց ձեմարանին» անդամ ընտրուեցաւ 1919ին: Մի ի թարեանց ձեմարանին նոյն պէս անդամ էր 1909էն ի վեր: Պերլինի համալսարանը արդէն զինքը 1910ին անուանած էր «պատուոյ անդամ» (Docteur honoris causa) հետեւեալ վկայութեամբ. «Բաղդատական քերականութեան լրջագոյն հեղինակ, վայելչաձեւ գրող, արժանաւորագոյն դաստիարակ, պատիւ և օրինակ քերականական ուսմանց՝ գաղղիացուց մէջ»:

Այս ասպարէզը կը լրանար թանկագին

գրութիւններով որ լեզուաբանութեան բոլոր ճիւղերուն և հնդեւրոպական լեզուներուն բոլոր ընտանիքներուն կը վերաբերէին: Այսպէս կը գտնենք ի մէջ այլոց. «Հին սրաւերէն բառարանին և արմատաբանութեան ուսումնասիրութիւններ», «Հին պարսկերէնի քերականութիւն», «Յունարէն լեզուին պատմութեան համառոտ տե-

ւութիւն», «Ատտիկեան լեզուին արմատական բառգիրք (Բրոֆ. Ernout-ին աշխատակցութեամբ)», «Լատիներէն լեզուին պատմութեան ուղեւորութիւն», «Գերմանական լեզուներուն քերականութիւն», «Լեհերէն լեզուին քերականութիւն», «Սերայ-խրոնոսական լեզուին քերականութիւն», «Արդի Եւրոպայի լեզուները», «Հնդեւրոպական բարբառներ» և իբրեւ ընդհանուր բաղդատական քերականութեան գործեր, «Ներածութիւն հնդեւրոպական լեզուներուն բաղդատական ուսումնասիրութեան», «Դասական լեզուաց բաղդատական քերականութեան ուսումնասիրութիւն» (Պրոֆ. Vendryès-ին աշխատակցութեամբ):